

این مقاله با هدف شناسایی راهکارهای ترویج اقامه نماز از دیدگاه قرآن کریم تنظیم و در آن تلاش گردیده تا به این سوال پاسخ داده شود از منظر قرآن کریم چه راهکارهایی برای ترویج اقامه نماز وجود دارد؟ تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی و روش به کار رفته کتابخانه بوده است. ابزار به کار رفته در جهت جمع‌آوری داده‌ها فیش و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام شده است. از مهم‌ترین نتایج این مطالعه می‌توان اشاره نمود نماز، ستون دین و پیوندی مستقیم میان انسان و پروردگار است. اقامه نماز نه تنها یک عمل فردی، بلکه وظیفه‌ای اجتماعی و فرهنگی در جامعه اسلامی به شمار می‌رود. در آیات قرآن کریم، علاوه بر تأکید بر اهمیت نماز، راهکارهایی برای ترویج آن ارائه شده است. این پژوهش با محوریت قرآن، به بررسی مهم‌ترین راهکارهای قرآنی در زمینه گسترش فرهنگ نماز می‌پردازد. از جمله این راهکارها می‌توان به تشکیل حکومت اسلامی برای فراهم‌سازی بستر دینی، اجرای عدالت اجتماعی و جلوگیری از ظلم، فراهم کردن فضای امن و پاکیزه برای نمازگزاران، هجرت و تلاش فعال برای تبلیغ نماز، و نیز سفارش‌های لفظی به دیگران برای نمازخوانی اشاره کرد. پس اقامه نماز، یک وظیفه چندلایه است که از خانواده و فرد آغاز شده و تا سطح جامعه و حاکمیت امتداد می‌یابد. در نتیجه، برای ترویج حقیقی نماز باید این راهبردها به صورت هماهنگ و جامع اجرا شوند.

کلیدواژه: امنیت، اقامه نماز، حکومت اسلامی، هجرت

^۱. طلبه سطح دو حوزه علمیه خاتم‌الصویاء (عج)

نماز، ستون دین و نخستین فریضه‌ای است که پس از توحید، در قرآن مورد تأکید قرار گرفته است. این عبادت، پیوندی روحی و مستقیم میان انسان و خداوند ایجاد می‌کند و از اساسی‌ترین عوامل تهذیب نفس، پاک‌سازی جامعه، و نهادینه‌سازی ارزش‌های الهی در رفتار فردی و اجتماعی به شمار می‌رود. یکی از وظایف مهم فردی و اجتماعی مسلمانان، ترویج اقامه نماز در سطح خانواده، مدرسه، رسانه، و اجتماع است. در این راستا، قرآن کریم به عنوان منبع بنیادین دین، تنها به دستور اقامه نماز بسنده نکرده، بلکه راهکارهایی برای گسترش و نهادینه‌سازی آن ارائه داده است؛ مطالعات انجام شده پیرامون راهکارهای ترویج نماز از تنوع نسبتاً زیادی برخوردارند که به اختصار به تعدادی از آنها اشاره می‌گردد: خالقی (۱۳۸۹) در تعریفی تحت عنوان راه های ترویج فرهنگ نماز در بین جوانان، به مبحث اهمیت نماز، روش ترویج آن اشاره نموده، شرفی (۱۳۸۱) در بررسی معنانشناسی صلوه در قرآن، به معنای صلوه و نقش آن در زندگی پرداخته، رضایی (۱۳۸۰) در مطالعه‌ای تحت عنوان جایگاه مساجد در فرهنگ اسلامی، به تأثیرات نماز در ترویج فرهنگ اسلامی پرداخته‌اند. مطالعات انجام شده عمدتاً متمرکز راه های ترویج فرهنگ نماز در بین جوانان، معنانشناسی صلوه در قرآن، جایگاه مساجد در فرهنگ اسلامی بوده و کمتر به بحث پیرامون راهکارهای ترویج اقامه نماز دیدگاه قرآن کریم پرداخته شده است. با عنایت به موارد فوق، در این مطالعه تلاش می‌گردد تا به این سؤال پاسخ داده شود که از منظر قرآن کریم چه راهکارهایی برای ترویج نماز وجود دارد؟ در بیان اهمیت و ضرورت تحقیق باید گفت: در جهانی که روز به روز مظاهر مادی‌گرایی و غفلت از خدا در حال فزونی است. توجه به معنویت، از نیازهای حیاتی جوامع است. نماز به عنوان سرچشمه‌ی معنویت فرد و اجتماع، نه تنها تضمین‌کننده‌ی سلامت روان و اخلاق، بلکه پایه‌گذار نظم، مسئولیت‌پذیری و عدالت در جامعه است. با توجه به اینکه آسیب‌های اجتماعی مانند بی‌توجهی به مسئولیت‌ها، ضعف بنیان خانواده، و تضعیف هویت دینی، سبب فسادهای اخلاقی و اجتماعی در جامعه در حال گسترش است بیان راهکارهای اقامه ی نماز طبق آیات الهی در کاهش چنین رفتارهایی می‌توان موثر واقع شود.

راهکارهای ترویج اقامه نماز از نگاه قرآن و روایات

همانطور که می دانیم نگهداری از حریم، نماز نقطه مقابل سبک شمردن نماز است که این کار، یعنی شأن و منزلت آن را نادیده انگاشتن و در نتیجه خود را از شفاعت نماز در آخرت محروم ساختن. قرآن کریم از این حریم به «حفظ» تعبیر کرده است و به همگان توصیه می کند «در انجام همه نمازها و نماز وسطی کوشا و مراقب باشید.»^۱ در این آیه بر مراقبت همه نمازها به ویژه نماز وسطی تأکید می شود و ظاهراً مقصود از نماز وسطی، نماز ظهر است که در شأن نزول آیه هم به آن اشاره شده است که جمعی از منافقان به بهانه گرمی هوا در نماز جماعت ظهر شرکت نمی کردند و این سبب شده بود که از جمعیت نماز جماعت کاسته شود تا جایی که آیه شریفه در تذکری به مؤمنان می فرماید: «حریم نماز را نگه دارید و با ترک جماعت، حریم این عبادت بزرگ را نشکنید.»^۲ در سه آیه دیگر از قرآن محافظت بر نماز که یکی از روش های عملی ترویج نماز می باشد، از ویژگی های مؤمنان شمرده شده است. برای مثال در آیه زیر آمده است و الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ «مؤمنان کسانی هستند که بر نمازهای خویش مراقبند.»^۳ از دیگر وظایف مؤمنان در رابطه با نماز، توصیه به دیگران و توأسی برای برپایی نماز است. امر به معروف، از فریضه های بزرگ دین ماست و چه معروفی برتر از نماز. اگر در جامعه ای نماز ترویج شود، منکرات از آن رخت بر می بندد. از ویژگی های مردان خدا، امر به ترویج نماز است. در ادامه این بحث به تعدادی از راهکارهای ترویج اقامه نماز از نگاه آیات قرآن کریم و روایات اشاره می کنیم:

۱- تشکیل حکومت اسلامی

تشکیل حکومت اسلامی از مقدمات و مبانی لازم جهت ترویج فرهنگ نماز می باشد. همچنین از مصادیق عملی تشکیل حکومت اسلامی، ترویج حج ابراهیمی و نماز است. همچنین امر به معروف و

^۱. بقره ۲۳۸

^۲. طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۲، ص ۳۲۱

^۳. مومنون ۹

نهی از منکر، فرهنگ جهاد و شهادت و وحدت مسلمین نیز از مصادیق نهضت های اسلامی است. از این جهت، انجام نماز جمعه و بپاداشتن حدود الهی و گرفتن زکات به عهده حاکمان الهی است و قرآن مجید اولین نشانه برقراری حکومت صالحان را برپایی و ترویج نماز می داند: «الَّذِينَ إِذَا مَكَتَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ هَٰؤُلَاءِ هُمَا كَسَانِي كِه هِر گَاه در زمين به أَنَهَا قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می دارند.^۱» امام حسین (ع) در رابطه با تفسیر: «آیه الذین ان مکنا هم فی الأرض اقاموا الصلاه (کسانی که اگر ما به آنها در زمین قدرت و حکومت دهیم، نماز را به پا می دارند): فرمودند هذه فینا اهل البیت این در مورد ما خاندان اهل بیت است.^۲»

۲- اجرای عدالت و جلوگیری از ظلم

بسیاری از احکام عبادی اسلام، منشاء خدمات اجتماعی و سیاسی است. عبادت های اسلام، اصولاً توأم با سیاست و تدبیر جامعه است؛ مثلاً: حج، نماز جماعت و جمعه در عین معنویت و آثار اخلاقی و اعتقادی، حایز آثار سیاسی است.^۳ لذا جهت ترویج فریضه نماز باید عدالت در جامعه برپا شود، از وقوع ظلم جلوگیری شده و با ظالمان برخورد نمود. لذا، خداوند در سوره نساء می فرماید: «وَ إِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ وَ هِنگَامِي كِه مِيَان مردم داوری می كنيد، به عدالت داوری كنيد.^۴»

۳- جنگ و جهاد

ترویج فریضه نماز آن چنان اهمیت دارد که قرآن کریم نحوه ی آن را در میدان جنگ و جهاد به پیامبر(ص) چنین آموزش می دهد: «وَ إِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقِمْ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ... وَ هرگاه شخص تو در میان سپاه اسلام باشی و نماز بر آنان به پا داری باید آنها با تو مسلح به نماز ایستند و چون سجده نماز به جای آوردند و نماز را فرادی تمام کردند در پشت سر شما رفته و

۱. حج ۴۱

۲. مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۴، ص ۱۶۶

۳. بروجردی، تفسیر جامع، ص ۲۱

۴. نساء ۵۸

گروهی که نماز نخوانده بیایند و با تو نماز گزارند.^۱» توضیح این که در سال ششم هجری، پیامبر با گروهی از مسلمانان به سوی مکه عزیمت کردند. در منطقه حدیبیه، با خالد بن ولید و دوستانش همراهان او مواجه شدند که برای جلوگیری از ورود آن حضرت، سنگر گرفته بودند. پس از اذان بلال و برپایی نماز جماعت، خالد بن ولید فرصت را مناسب دید که هنگام نماز عصر یکباره حمله کند آیه نازل شد و از توطئه دشمن خبر داد. از پیامهای مهم این آیه میتوان به موارد زیر اشاره نمود:

- نماز، حتی در صحنه جنگ تعطیل نمی شود و رزمنده، بی نماز نیست .

- در اهمیت نماز جماعت همین بس که در جبهه جنگ با دشمن، حتی با یک رکعت هم برپا می شود.

- در هنگام پیش آمدن دو وظیفه جهاد و نماز نباید یکی فدای دیگری شود: فَلْتَقُمْ ... وَ لِيَأْخُذُوا

- در جبهه، مراسم عبادی نباید طولانی شود و کارهای مانع هوشیاری، ممنوع است: وَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ در همه حال، هشیاری لازم است، حتی نماز نباید مسلمانان را از خطر دشمن غافل کند: وَ لِيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ رهبر، محور وحدت و عبادت است: كُنْتَ فِيهِمْ ... فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ^۲. امیر المومنین (ع) نیز درباره نماز و اهمیت آن، حتی جنگ و جهاد در میادین نبرد با دشمن را برای ترویج این فریضه ارزشمند معرفی می نماید. این روایت شگفت انگیز این است که: «هنگامی که علی (ع) در جنگ صفین سرگرم نبرد بود. در میان هر دوصف کارزار مواظب وضع آفتاب بود. ابن عباس که شاهد قضیه بود عرض کرد: یا امیر المومنین! این چه کاری است که می کنی؟ چرا به آفتاب می نگری؟ حضرت فرمودند: منتظر زوال آفتاب هستم و می خواهم ببینم که اگر وقت نماز فرا رسیده، نماز بخوانیم. ابن عباس عرض کرد آقا آیا الان وقت نماز است با اینکه ما سرگرم جنگیم؟ حضرت فرمود: علی ما تقاتلهم، انما نقاتلهم علی الصلوه چرا ما با اینها می جنگیم؟ آنگاه امام (ع) فرمود: ما تنها به خاطر نماز با آنها می جنگیم و نبرد می نماییم.^۳ بنابراین نماز، اساس اسلام بوده و حتی جهاد نیز برای ترویج آن صورت می گیرد و نباید هیچ چیز مانع آن گردد حتی

۱. نساء ۱۰۲

۲. جواد آملی، مفاتیح الحیاه، ص ۴۳

۳. کلینی رازی، اصول کافی، ج ۴، ص ۲۳۱

ب- گاهی بچه ها به تقلید از پدر و مادر به مسجد می روند، ولی در آنجا نه تنها از کسی استقبال و روی خوشی نمی بینند، بلکه بعضاً با تندی و خشونت بر آنها نهیب می زنند و برای کودکان خاطره بدی ایجاد می نماید. در حالی که مثلاً مسیحیان به خوبی از این مسأله روانی استفاده می کنند؛ از همان ابتدا که انسان متولد می شود، برایش مراسم باشکوهی در کلیسا برگزار می کنند و تاریخ تولدش را در دفتر مخصوص کلیسا به ثبت می رسانند و هر سال برای سال تولدش کارت تبریک جالبی می فرستند، وقتی کودکان به سن پنج و شش سالگی می رسند برنامه های خاصی برایشان برگزار می کنند و از آنها با احترام دعوت به عمل می آورند، همین طور مراسم ازدواج مسیحیان و اعیاد و جشن های سال نو همه در کلیسا انجام می گیرد.^۱ خلاصه خاطره خوشی از کلیسا دارند و با خوبی و خوشی می پذیرند که به کلیسا بروند با الهام گرفتن از دو آیه ی شریفه «أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ بِالْحُكْمِ وَانْدِرْ نِيكُوْهُ بِرَهِدِ الْغَاثِ دَعْوَتُ كُنْ وَبِأَنَانٍ بِه [شيوه ای] که نیکوتر است مجادله نما^۲» و «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ؛ قِطْعاً لِّرَبِّكَ شَمَا دَر [اقتدا به] رسول خدا سرمشقی نیکوست.^۳» برای آن کس که به خدا و روز بازپسین امید دارد و خدا را فراوان یاد می کند، می توان نتیجه گرفت که: راه هایی که در قرآن برای تبلیغ و دعوت مردم به سوی دین و حقیقت و از جمله ترویج نماز نشان داده شده عبارتند از: راه های حکمت، راه موعظه و اندرز نیک، راه مناظره و گفت و گوی مسالمت آمیز، تبلیغ عملی و به کارگیری علم و نگارش راه تدریس و استفاده از جوانان برای تبلیغ در مساجد.

۱۱- برطرف نمودن موانع فکری و روانی

ایجاد اعتماد به نفس در افراد برای مقابله و مواجهه با محیط های ناسالم، تمسخرهای افراد نادان و همچنین خجالتی بودن در فرآیند ترویج فریضه نماز ضروری بنظر می رسد. زیرا بعضاً ممکن است فردی که (به خصوص نوجوان ها) اقدام به خواندن نماز می کند، توسط دیگران مورد تمسخر قرار بگیرد در چنین شرایطی اگر اعتماد به نفس نداشته باشد، از میدان به در رفته و نماز را ترک می کند. در خصوص این افراد باید اقدام به اعتماد سازی نمود. قرآن کریم در این باره می فرماید:

^۱.ملکی، خانواده و تربیت دینی، ص ۳۲

^۲.نحل ۱۲۵

^۳.احزاب ۲۱

«عِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا» هنگامی که جاهلان آنها را مخاطب سازند، به آنها سلام می گویند.^۱ از این آیات به بعد، بحث جامع و جالبی پیرامون صفات ویژه بندگان خاص پروردگار که تحت عنوان "عباد الرحمن آمده، مطرح می شود و در حقیقت تکمیلی است برای آیات گذشته که مشرکان لجوج هنگامی که نام خداوند رحمان برده می شد از سر استهزاء و غرور می گفتند: رحمان چیست؟ و دیدیم که قرآن ضمن دو آیه خداوند رحمان را به آنها معرفی کرد اکنون نوبت این رسیده است به بندگان خاص این خداوند رحمان را معرفی کند، جایی که بندگان او این قدر عالی مقام و با شخصیتند عظمت خدای رحمان را بهتر می توان درک کرد.^۲ این آیات دوازده صفت از صفات ویژه آنان را بیان می کند که بعضی به جنبه های اعتقادی ارتباط دارند و برخی اخلاقی پاره ای اجتماعی، قسمتی جنبه فردی دارد و بخش دیگری جمعی است و روی هم رفته مجموعه ای است از والاترین ارزش های انسانی در واقع نخستین توصیفی که از "عباد الرحمن شده است، نفی کبر و غرور و خودخواهی است که در تمام اعمال انسان و حتی در کیفیت راه رفتن او آشکار می شود؛^۳ زیرا ملکات اخلاقی همیشه خود را در لابلای اعمال و گفتار و حرکات انسان نشان می دهند تا آنجا که از چگونگی راه رفتن یک انسانی توان با دقت و موشکافی به قسمت قابل توجهی از اخلاق او پی برد. آری آنها متواضعند و تواضع کلید ایمان است. در حالی که غرور و کبر کلید کفر محسوب می شود.

۱. فرقان ۶۳

۲. کتانی، نظام اداری مسلمانان در صدر اسلام، ص ۴۳

۳. قرائتی، یکصد و چهارده نکته درباره نماز، ص ۳۲

نتیجه گیری:

نماز به عنوان رکن اساسی دینداری و یکی از نخستین واجبات الهی، نقش کلیدی در تربیت روحی و معنوی انسان دارد و اقامه آن از نشانه‌های دینداری اجتماعی به شمار می‌رود. قرآن کریم در کنار تأکید فراوان بر وجوب نماز، راهکارهایی را برای ترویج و گسترش این فریضه در جامعه اسلامی بیان کرده است. هدف این تحقیق، شناسایی این راهبردها با تکیه بر آیات قرآن بوده تا با بهره‌گیری از آن‌ها، زمینه‌ی اقامه بهتر نماز فراهم آید و جامعه‌ای معنوی و الهی شکل گیرد. از جمله مهم‌ترین راهکارهای قرآنی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: تشکیل حکومت اسلامی که با اجرای احکام الهی، بستر مناسبی برای اقامه نماز فراهم کند؛ اجرای عدالت اجتماعی و رفع ظلم که موجب اقبال مردم به دین و معنویت می‌شود؛ پاکیزه‌سازی محل نماز و تأمین امنیت برای نمازگزاران که زمینه خشوع را مهیا می‌سازد؛ هجرت و تبلیغ فعال برای دعوت دیگران به نماز در مناطق محروم یا غافل؛ و توصیه و سفارش مستقیم به نماز در قالب امر به معروف، که تأثیر کلام نزدیکان و مصلحان را نمایان می‌سازد. از تحلیل آیات برمی‌آید که اقامه واقعی نماز، تنها با اهتمام همگانی و اجرای راهبردهای اجتماعی، فرهنگی و حکومتی امکان‌پذیر است. در پرتو این راهکارها، جامعه به سوی معنویت و عدالت سوق پیدا کرده و فریضه نماز در متن زندگی فردی و جمعی جایگاه اصلی خود را باز می‌یابد.

فهرست منابع و مآخذ

*قرآن کریم

۱. بروجرودی، ابراهیم، تفسیر جامع، تهران، صدرا، ۱۳۶۶
۲. جوادی آملی، عبدالله، مفاتیح الحیاه، قم، اسراء، ۱۳۹۱
۳. حرعاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعه، بیروت، احیاء التراث العربی، ۱۳۷۵
۴. خالقی، فاطمه، راهکارهای ترویج فرهنگ نماز در بین جوانان، تهران، بوستان، ۱۳۸۹
۵. رضایی، علی، جایگاه مساجد در فرهنگ اسلامی، قم، ثقلین، ۱۳۸۰
۶. شرفی، امیررضا، معنانشناسی صلوه در قرآن، قم، صدرا، ۱۳۸۱
۷. طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، قم، دارالاسلامیه، ۱۳۸۲
۸. قرائتی، تقی، آیین امامت مسجد، قم، موسسه مسجد، ۱۳۸۷
۹. قرائتی، محسن، یکصدو چهارده نکته درباره نماز، قم، صدرا، ۱۳۷۰
۱۰. کتانی، عبدالحی، نظام اداری مسلمانان در صدر اسلام، تهران، بوستان، ۱۳۸۸
۱۱. کلینی رازی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، قم، اسلامیه، ۱۳۷۵
۱۲. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، قم، اسلامیه، ۱۳۷۸
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیرنمونه، قم، صبا، ۱۳۷۰

۱۴. ملکی ، حسن، خانواده و تربیت دینی، تهران، اولیاء و مربیان، ۱۳۸۴
۱۵. موسوی رادلاهیجی، سیدحسین ، نماز از دیدگاه قرآن و حدیث، ۱۳۹۰